

Bu gün istənilən vətəndaşı narahat edən ən ciddi məsələlər içərisində təhsil problemləri önəmli yer alır. Təhsilin inkişafı naminə aparılan islahatların, axtarışların, qəbul edilən qanun və qərarların, icra olunan layihələrin səmərəliliyi cəmiyyəti qane edirmi, bu işlər ən müasir çağırışlara və Azərbaycan insanının gələcək ehtiyaclarına cavab verəcək istiqamətdə aparılırmı?

Hər hansı bir məsələyə sual şəklində yanaşma müəyyən mənada çıxıca səbəb olur. Bu, təbiidir. Hər kəs ona tapşırılmış işə məhz onun cavabdeh olduğunu düşünür. Nəso alınmışsa, lazım olan məqamda bu cavabdehliyə görə məhz onun məsuliyyət daşıyacağı mənə edir. Təbii ki, bu, olduqca bəsit bir yanaşma və düşüncədir. Əgər cəmiyyətdə çoxtərəfli münasibətlər varsa, istənilən hadisə və ya oyunun, ictimai əhəmiyyətə malik proseslərin iştirakçısı olan hər kəs öz roluna uyğun məsuliyyət daşır. Səhnədə, bədii əsərdə, sənət nümunəsində kiçik və böyük rollar, obrazlar, detal və ştrixlər yalnız öz tutumuna görə kiçik və böyük hesab oluna bilər, əslində isə onların hamısı müəllifin ümumi ideyasının ifadəsinə xidmət edən məqamlardır. Həyatda da eynilə belədir. Cəmiyyətin ümumi maraqlarından, ümumi ictimai proseslərdən kənar real insan konsepsiyasına, zaman və cəmiyyətə, şəxsiyyət və cəmiyyətə düzgün baxış formalaşma bilməz.

Sivilizasiyalar boyu yaradılan nə varsa, hamısı cəmiyyətlərə məxsus orta dəyərlər kimi ortaya çıxıb, tarixin malına çevrilib. Bizə elə gəlir ki, hər hansı bir dahi yaşadığı zamanın problemlərinin dahiyənə həllə ehtiyacından dahiyə çevrilib. Necə ki, erkən orta əsrlərdə birlik, cəsurluq və cəngəvərlik çağırışları altında “Kitabi-Dədə Qorqud” və ona bənzər Avrsiya qəhrəmanlıq eposları yarandı, Orta əsrlər Azərbaycan İntibahının zirvələri hesab etdiyimiz Nizami, Nəsimi, Füzuli və onların adıyla bağlı ruhsal cərəyanlar, Avropada Jan Jak Russonun yeni insan fəlsəfəsi, Rusiyada Karamzin və rus masson dərnəklərinin təbliğ etdiyi daxili insan konsepsiyası formalaşdı. 18-ci əsrdən başlayaraq, Avropa və Rusiyada təhsilin inkişafının özülündə duran prinsiplər məhz klassisizm, maarifçilik, sentimentalizm, romantizm və realizmin kanon və ideyalarından bəhrələndi. Yüzlüklər boyu cəhəlat və zülm içərisində çabalayıb Rusiyaya 18-ci əsrdə fəvqə dövlətə çevirən I Pyotr və II Yekaterinanın təhsil siyasəti mütərəqqi Avropa təhsil modelinin məhz Rusiyada tətbiqinə, bu ölkədə Derjavin, Puşkin, Tolstoy və Dostoyevski, Cexov kimi dühaların yetişməsinə və dünya əhəmiyyətli böyük ədəbiyyatın, dünyanın dərkinə və ictimai-nəzəri-fəlsəfi düşüncənin təkamülünə, Şərq-Qərb, roman-german və slavyan-yunan, avrsiyaçılıq, qərbçilik, hətta türkçülük ideyalarının məhz bu ölkədə yaranmasına meydan açdı. Bu inkişafdan bizim maarifpərvər ziyalılarımız da bəhrələndi. Elə hesab edirik ki, Mirzə Kazım Bəy, Mirzə Fətəli Axundzadə, Abbasqulu Ağa Bakıxanov, İsmayıl Bəy Qutqaşenlidən sonra formalaşmış Azərbaycan ziyalıları nəsiləri, o cümlədən, milli kimliyimizin müəyyən olunması, türkçülük ideya və ideallarının formalaşmasında misilsiz rol oynamış Əli Bəy Hüseynzadə, Əhməd Bəy Ağaoğlu və ən nəhayət, Qori seminariyasında müəllimlik etmiş və təhsil almış yüzlərlə soydaşımız, bugünkü müstəqil Azərbaycanımız və müstəqil ölkənin vətəndaşları olan insanlarımız öz köklərindən uzaq düşmədən inkişaf üçün zaman-zaman şanslı olmuşlar. Dərinə getsək, görürük ki, mütərəqqi Avropa nəzəri-ideoloji cərəyanları, ədəbiyyatı, mədəniyyəti və təhsili öz təməl prinsiplərini Şərq dəyərləri üzərində qurmağı bacarıb. Yəni Orta əsrlər Şərq və Azərbaycan poeziyasına və fəlsəfəsinə xas olmuş sufizm ideyaları, düşüncə tərzindən Avropa tərəfindən məhərdə transformasiya edilərək, mənimsənilibdir, əslində istər daxili insan konsepsiyasının, istərsə də bundan irəli gələn massonçuluq ideyalarının, sentimental təsvirin, Lev Tolstoya məxsus “qəlb inkişafı”nın, Müsse, Höte, Lermontov və Dostoyevski psixologizminin kökündə sufizm ideyaları dururdu. Şükürlər olsun ki, Şərq xarakterini və dəyərlər məcmusunu özündə ehtiva edən Azərbaycan insanı Avropa və Rusiya təhsil məkanına transformasiya olunmuş, müxtəlif milli ideyalar və maraqlar, dini cərəyanlar hesabına zənginləşmiş bu elmi-mədəni siçrayışların içində ola bilmiş və bundan faydalanmışdır...

XXI əsrin ikinci onilliyinin tamamına Azərbaycan tam başqa və özünəməxsus bir milli-mənəvi dəyərlər sistemi ilə gəlib çatıb. Arxada XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərinə təsadüf edən böyük maarifçilik, milli özünüdərk və oyanış mərhələsi, 2 illik müstəqil Cümhuriyyət quruculuğu dövrü və 70 il sovet hakimiyyəti ərzində bizi kütləyə, milli-etnik kökündən qopan, tarixi torpaqlardan və yaddaşından, dilindən imtina etməyə kökləyən, eyni zamanda, kütləvi savadlılıq və inkişaf bəxş edən, əvvəlki dövrlərdə qazanılan bariz milli-mədəni-qəhrəmanlıq keyfiyyətlərini sönməyə imkan verməyən və bu keyfiyyətləri zaman-zaman

qimbekova” məqaləsi verilib. Hər dəfə gös-tərilən qəzetdə sovinist və millətçi Zori Balayana ünvanlanmış yersiz təriflərə və müəllifin öz yazılarına rast gələndə istər-istəməz əsəbiləşirdim, bu dəfə də əsəbi-əsbəbi səhifəni çevirəndə Rüstəm İbrahimbəyov adı və soyadını görüb biz az sakitləşdim. Lakin xalq yazıcımızla bağlı yazıda Azərbaycanı aid hansısa cümlə, fakt, söz və fikrə rast gəlməyəndə kədərliyəndim ki, təhsilimizin və ədəbiyyatımızın yetirdiyi bu boyda yazıcı haqqında məqalədə milli-mədəni kimliyin izi-tozu da hiss olunmur. Erməni yazarı əlinə xırda fürsət düşən yerdə öz milli mənsubluğunu, xalqının və ölkəsinin özünəməxsusluğunu vurğulamağı vərdişə çevirir və elə bu bacarıqla da dünya mədəniyyəti tarixində qalacağını anlayır, bizsə

təxminən bir əsrdə, əsasən də son 70 ildə etdiyi təcrübə və nailiyyətləri qoruyub, yenilikləri onların üzərində tətbiq etməyi bacarmıq, keçid dövrünü ciddi itkilərsiz aşmaq idi. Lakin 2008-ci ildən başladığımız kurikulum islahatını və yeni qiymətləndirmə konsepsiyasını əvvəlki planlarımızla uzaqlaşdırma bilmədik, xarici təcrübəni və sənədlər toplusunu mexaniki şəkildə mənimsəməyə üstünlük verdik...

Gəlin boynumuza əlaq ki, çox vaxt biz problemlərin müzakirəsindən qaçıyıq. Bu isə təhsilin inkişafı naminə qəbul edilmiş bəzi dövlət proqramlarının yarımçıq icrasına və ya həyata keçirilməsinə səbəb olan amillərin gündəmə gəlməsinə yol açır. Bu məsələlərdən biri üzərində xüsusi dayanmaq istərdik. Əslində məqalənin yazılmasına

Yeni yanaşmalar təhsildə innovativ fəaliyyətin rəhnidir

Telman CƏFƏROV,
Bakı Slavyan Universitetinin
tədris işləri üzrə prorektoru, professor,
Əməkdar müəllim

ümumbəşəri ideyaları, kosmopolit düşüncəni əlimizdə bayraq edib, zaman-zaman torpaqlarımızın əlimizdən getməsi barədə belə az-az düşüncələr...

Həmişə fəxrlə qeyd etmişik ki, bizim güclü rusdilli ədəbiyyatımız var, rus dilində təhsil verən yüzlərlə məktəbimiz mövcuddur. Bu və digər əcnəbi dillərdə təhsil alan soydaşlarımız sözümüzü və həqiqətlərimizi dünyanın hər yerində çatdırma bilmək iqtidarında

Həmişə fəxrlə qeyd etmişik ki, bizim güclü rusdilli ədəbiyyatımız var, rus dilində təhsil verən yüzlərlə məktəbimiz mövcuddur. Bu və digər əcnəbi dillərdə təhsil alan soydaşlarımız sözümüzü və həqiqətlərimizi dünyanın hər yerində çatdırma bilmək iqtidarında durlar. Onilliklər boyu övladlarımızın əcnəbi dillərdə təhsilini dəstəkləmişik ki, sözümüzü dünyanın ən mötəbər kürsülərindən səsləndirə bilək.

rındadırlar. Onilliklər boyu övladlarımızın əcnəbi dillərdə təhsilini dəstəkləmişik ki, sözümüzü dünyanın ən mötəbər kürsülərindən səsləndirə bilək. Elə buradaca daha bir sual fikrimizə hakim kəsilir: görəsən, bizrə ana dili ilə yanaşı digər əcnəbi dillərdə təhsil veridiyimiz gənc azərbaycanlılar nəsilini Vətəne sevgi, milli-mənəvi dəyərlərimizə, tariximizə ehtiram duyusu ilə tərbiyə edib, onları Azərbaycan xidmətə yönəldə biləcəyikmi? Axı milli kimlik, milli-ideoloji platforma konseptini biz düşünməmişik. Bu platforma Avropada, Fransada formalaşdı, onun özülündə duran dəyərlərdən birincisi isə dövlət dili amilidir. Yenincə qəbul edilmiş “Ümumi təhsil haqqında” Qanuna görə, bölmədən asılı olmayaraq, istənilən halda dövlət dilində tədrisin üstünlük təşkil etməsi barədə bəndin tələbini bu cəhətdən olduqca önəmli hal hesab edir və təcili qaydada bu istiqamətdə tədris planları və standartlarının təqdim olunmasını vacib sayırıq.

Biz təhsil, xüsusən də kurikulum islahatlarının tətbiqi barədə əvvəlki məqalələrdə dəfələrlə rəy söyləmişik, müəllim nəsilininin dəyişməsi probleminə toxunmuşuq, burada inqilabi dəyişikliklərin fayda verməyəcəyini söyləmişik. Bu gün də öz narahatlığımızı ifadə etməyə bilmirik. Zehnlərin, şüurun və yanaşmanın dəyişməsi zamanın işidir. Bu, nə fabrik-zavoddur, nə də üzüm və çay plantasiyalarıdır ki, onu bir göz qırpmında ləğv edib, sonra yenidən salasan... Ulu öndərin sərəncamları ilə 1998-ci ildən təhsil islahatlarına başladığımız əsas ideya müxtəlif deviz və çağırışlarla milli təhsilimizin

əsas səbəb də bu məsələ ətrafında düşüncələrimiz oldu. “Azərbaycan müəllimi” qəzetinin 22 fevral 2019-cu il tarixli sayında “Rusiyada yeni məktəblər yaradılır” sərəhəli yazı və “Dərsləri alimlər keçəcək” yarımbaşlığı köhnə dərdimizi təzələdi. Burada ən yaxşı ümumtəhsil müəssisələrinin bazasında yaradılacaq məktəblərin elmi institutların himayəsinə verilməsindən, seçiləcək 700 məktəbin bu layihəyə cəlb üçün təşkilatı, tətbiq və maliyyə təminatı məsələlərinin həlli, hüquqi-normativ aktların yaradılması istiqamətində Maarif Nazirliyinin, Elmlər Akademiyasının və bələdiyyələrin birgə fəaliyyətindən bəhs edilir. İstər-istəməz Azərbaycanda bu sahədə görülən işlərə nəzər saldıq: 1996-cı ildə 4 ali təhsil müəssisəsinin nəzdində yeni tipli orta təhsil müəssisəsi adı altında yaradılan məktəblər; istedadlı və qabiliyyətli uşaqlarla işləməyə təşkilatı məqsədilə Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə 2006-cı ildə qəbul edilmiş Dövlət proqramı və bu proqrama uyğun müvafiq elmi-pedaqoji potensiala və maddi-texniki bazaya malik olan universitetlərin nəzdində liseylərin yaradılması; 2013-cü il

də baş tutmuş Azərbaycan müəllimlərinin XIV qurultayının qəbul etdiyi qərarla növbəti dövrlər üçün AMEA və Təhsil Nazirliyinin birgə fəaliyyətinin vurğulanması; “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”na pedaqoji internatların yaradılması məsələsinin daxil edilməsi və s. Elə bu yaxınlarda Bakı şəhər 6 nömrəli orta məktəb-liseyde “Ümumi təhsil: mövcud vəziyyət və hədəflər” mövzusunda keçirilən müşavirədə təhsil naziri Ceyhun Bayramov tərəfindən təhsili idarəetmə orqanları elmi pedaqoji profilli universitetlərin əməkdaşlığının vacib olduğunu vurğulanması yaxın zamanlarda bu planda ciddi layihələrin icrasını vəd edir.

AMEA strukturlarının, eləcə də Təhsil Nazirliyi sistemində daxil olan elmi, elmi-metodiki institut və mərkəzlərin fəaliyyətinin optimallaşdırılması, onların bazar iqtisadiyyatının tələblərinə və ən müasir dünya elminin çağırışlarına uyğun təşkil, elmi potensialın təhsilə yönəldilməsi üçün: 1) “Strategiya”ya uyğun olaraq, pedaqoji ixtisaslar üzrə mütəxəssis hazırlığı aparan universitetlər müvafiq fakültə və kafedraların potensialı hesabına orta məktəblərdə pedaqoji internatı (və ya metodika və pedaqogika kafedralarının filiallarını), digər ixtisaslar üzrə buraxılış kurs tələbələrini istehsalat təcrübəsinə göndərən ali məktəblər isə profilinə uyğun gələn sənaye, istehsalat, kənd təsərrüfatı və s. müəssisələrdə, texnoparklarda öz tədris-təcrübə strukturlarının formalaşdırılması barədə təkliflərlə hökumət qarşısında məsələ qaldırılmalıdır. Tə-

ləbə bakalavriyatın tam bir semestrini istehsalatda keçirir, buna görə 21 kredit toplayır və əmək bazarına daxil olmaq şansı qazanır, hər bir ali məktəb üçün bu işin təşkilatı olduqca vacibdir; 2) Prezidentin 2006-cı il sərəncamına uyğun olaraq, elmi-pedaqoji və maddi-texniki potensiala, müasir universitet modeli konsepsiyasına, fasiləsiz təhsil proqramlarının icrasını niyyətində malik universitetlərin nəzdində onların təmayülünə uyğun orta ümumtəhsil müəssisələrinin yaradılması və ya mövcud məktəblərin baza müəssisəsi statusunda universitetlərə inteqrasiya olunmasının zamanı yetişib. Bakı, Sumqayıt, Gəncə və sair mərkəzi şəhərlərimizdəki məktəblərdə şagird sıxlığı, buradakı universitetlərin potensialını, eyni zamanda, yenincə qəbul edilmiş “Ümumi təhsil haqqında” Qanunun məktəblərə peşə hazırlığı istiqamətində açdığı imkanları nəzərə alsaq, bu, müsbət nəticələr verə biləcək layihədir; 3) AMEA institutlarının elmi potensialına və aparıcıları elmi tədqiqatların istiqamətinə uyğun olaraq, onların Təhsil Nazirliyi nəzdindəki müvafiq lisey və gimnaziyalarla, digər ümumtəhsil müəssisələri ilə müştərək fəaliyyətinə şərait yaradılmalıdır. Bunun üçün məktəblərin AMEA institutlarının bazasında fənn olimpiadalarının respublika və beynəlxalq turlarına, Təhsil Nazirliyinin “Sabahın alimləri”, “Ədəbiyyat biliciləri” və bu səpgidə digər layihələrə hazırlığın təşkilatı mexanizmlərinin yaradılması, maliyyə-iqtisadi şərtlərinin işlənilməsi, qanunvericilik bazasının formalaşdırılması vacibdir; 4) AMEA nəzdində ali təhsilin magistratura və doktorantura səviyyələrində tədris bu mühüm və yenilənən strukturada elmi kadrların hazırlanması üçün olduqca əhəmiyyətli görünür, eyni zamanda, ayrı-ayrı elmi institutların hamıçılığı ilə liseylərin yaradılması məqsəduyğundur; 5) “Ümumi təhsil haqqında” Qanunun məktəb iqtisadiyyatı üçün yeni şərait yaradacağını əsas götürsək, tədris planlarında maraqların, eləcə də əlavə təhsil xidmətlərinin təşkilatı açıqlı ki, bu da məktəb rəhbərlərinə məktəbin öz vəsaiti hesabına ayrı-ayrı alimlərin müəllimlərinin, kurslarının, emalatxanalarının, xüsusi siniflərinin, studiyalarının və s. yaradılmasına, onların müqavilə əsasında elmi rəhbər kimi cəlb olunmasına, Uşaq akademiyalarının, Şagird elmi cəmiyyətlərinin fəaliyyətinin səmərəli şəkildə qurulmasına imkan verəcək.

Bütün bu təklifləri əsaslandırmaq digər cəhətləri də nəzərdən qaçırmayacağıq: 1) son illər müəllimlərin işə qəbulu xətti ilə məktəblərə gələn gənclər burada ümumi ab-havaya müsbət təsir göstərirlər, onları bu ab-havaya köklü şəkildə dəyişməyə gücü yetərli deyil, bunu onlardan gözləmək belə yersizdir. Halbuki məktəb mühitinin saflaşdırılmasına, ziyalılığın, intellektuallığın, yeni yanaşma və texnologiyaların bura məhərdə və tədrisə gətirilməsinə daim ehtiyac duyulur; 2) müəllim peşəsi regionların əmək bazarında rəqabətə dözümlülüyü ilə seçildiyi halda, xüsusilə Bakı şəhərində universitetləri bitirən gənc istedadlı və potensiallı müəllimlərə təklif olunan digər seçimlər onları pedaqoji fəaliyyətdən yayındırır. Bu isə məktəblərdəki pedaqoji heyətin təzələnməsi prosesini ləngidir. Bu boşluğun ölkənin elmi potensialının - məktəb işinə, pedaqoji-psixoloji fəaliyyətə marağı olan ziyalıların səmərəli istifadəsi yolu ilə doldurulması da zamanın tələbidir. Boynumuza alsaq ki, uzun illər ərzində kimi gəldi məktəb müəllim qəbul edib, xüsusilə də ibtidai təhsil pilləsində təsadüfi şəxslərə ixtisasdeyişmə yolu ilə müəllim diplomu verib, sinfə buraxmışıq və bu insanların qeyri-professionallığı və anti-pedaqoji təbiəti üzündən neçə-neçə nəslin təhsilə marağını öldürmüşük, onda bu tipli tədbirlərin vacibliyini də hamı anlayar, ictimaiyyət Təhsil Nazirliyinin müəllimlərin sertifikatlaşdırılması təklifinə də anlaşıqlı münasibət göstərər; 3) unutmaq lazım deyil ki, yaradıcı fəaliyyətə, kreativ düşüncəyə, innovativ yanaşmaya malik insanlar biz, ilk növbədə, təhsil xidmətdə, cəmiyyət arasında müəllim və tərbiyəçi qismində görməliyik. Təəssüf ki, bu cür adamları biznes strukturları, xarici şirkətlər onlara verilən əməkhaqqı səviyyəsinin azlığı üzündən asanlıqla ələ keçirirlər.

Təhsil sahəsində “beyin axını”nın qarşısını almasını, istedadlı gənc mütəxəssislərin məhz təhsil xidməti sahələrinə yönləndirilməsini, ölkədəki elmi potensialın artan əhalimizin tədris-təlim ehtiyaclarına istiqamətləndirilməsini milli təhlükəsizliyimizin təmin olunmasında əsas vəzifələrdən biri kimi qiymətləndiririk.